

[*Műhely*]

BÁGYONI SZABÓ ISTVÁN

*Fóliák közé préselt életeink...**avagy: nosztalgizáló sorok egy kolozsvári album margójára**

Kálváriás sors jutott osztályrészüln szinte minden időben az Erdély-részi magyar könyveknek és „könyves embereknek” a betűmetsző nyomdásztól a betűszedő inasig ugyanúgy, mint a nyugati egyetemekről könyvcsomagokkal hazatántorgó névtelen peregrinusainktól el egészen az idehaza (Gyulafehérváron, Nagyenyeden avagy Nagyszében városában, Kolozsvárt, Marosvásárhelyt, netán Csíksomlyón) hírnevet szerzett tudós bibliotékáriusokig, könyvfestőig, illusztrátorokig. Kálváriás már azért is, mert vállalták a megújuló európai műveltség immáron nyomtatott műveken és azokhoz társuló képen (illusztráción) alapuló szolgálatát, terjesztését. Vagy a miatt, mert templomtornyainkra, portáink szénakazlaira, népesedő iskoláinkra, épülő könyvesházainkra időnként bizony idegen portyázók hajítgatták égő fáklyákat... Voltak idők – vannak korunkban is, és bizonyára lesznek máskor is –, amikor a fáklyagyújtogató pribékekben épp a te szomszédaid ábrázatára voltál kénytelen ráismerni...

A hetvenes-nyolcvanas években a kolozsvári *Utunk* szerkesztőiként évente, rendszerint a borbeérés után (minek máskor!) író-olvasó találkozót szoktunk szervezni – meghívásra vagy meghívattatásra – a Nagyenyedi Bethlen Gábor Gimnázium meghatóan és szegényesen szép, kopott falépcsőivel váró edificiumában. Kitűnő diákok és remek tudós-tanárok körében. (Már élt az a diák irodalmi kör – Forrás-kötetemet ottani bemutatójának estéjén alakult meg a tanítóképzősök megnyugtató fogadtatására –, amely a valamikor Nagyenyeden oktató költőnagyság, Áprily Lajos nevét vette volt fel.) Nem tagadható, ebben a borbeérések környéki „ütemezésben” volt valami „szerkesztői ravaszság”, valami „visszatérő diákosság”. (Magam például – noha osztályommal tanulmányaimat Tordán fejeztem volt be, de – itt, e falak szorításában érettségiztem, együtt a hajdani, 1849-es, 1919-es mócbetöréses idők rettenetes emlékfoslányainak az árnyékában „megöregedett” diáktársaimmal. Fölösleges volna magyarázkodnom, miért érzem úgy, hogy ilyenkor „utunkosként” nem csupán éretté, hanem elsősorban erdélyi magyarrá avató gimnáziummomba térek vissza... Amiként most is.)

Nos, a Kenéz Ferenc-, Király László-, Lászlóffy Aladár-, Létay Lajos-, Molnos Lajos-, netán a Bágyoni Szabó-versek meg a Hornyák József-, Kocsis István-, Köntös-Szabó- vagy Szabó Gyula-, Szilágyi István-novellák, regényrészletek után hol Banner Zoltán Erdély-szerte híressé vált pódiumműsorai, hol meg az épp mellénk szegődött Bajor Andor *Ütünkös* (az *Utunk* rendszerint szilveszterkor megjelenő számainak) humoreszkjei, húsba vágó szatírái, vitriolos írásai kerültek terítékre. (Félszáz év távolából még világosabban látható: aligha volt Romániában akkor tájt olyan lap, amely ennyire szembe tudott volna nézni önmagával – és „gazdáival”!)¹ Volt rá eset, hogy meghívóink kívánságára az *Utunk* oldalain gyakran jelen levő kritikusokat, irodalomtörténészeket, egyetemi előadókat kellett „prezentálnunk”. K. Jakab Antalt a tollforgató diákok közt igen-igen népszerű, utolsó oldalas *Levélváltásról* faggatták; Marosi Pétert a romániai magyar könyvkiadás évenkénti „termését” mérlegelő kritikusok Pezsgő-díjáról; Láng Gusztáv tanár urat az 1919 utáni erdélyi líra nagyjairól, főként Dsida Jenő költészetéről és természetesen arról a *Kiskatedra* című rovatunkról, amelyet voltaképpen a középiskolák tantervéből kiebrudalt témák

* *Könyv, grafika. Könyvművészet Erdélyben (1919–2011)*. Szerkesztette: Kántor Lajos. Kolozsvár, Korunk-Komp-Press.

[100]

HITEL

hetenkénti feldolgozásának lehetőségére ötlöttünk ki. Világok, nem épp tanulságmentes életsorok aligha csillanhattak volna meg hatékonyabban, lélekemelőbben a tananyag (és az azt előíró felsőbb szervek) kötelezvényeit betartó gimnáziumi órákon, mint ezeken az író-diák találkozón. Mert hiszen egymás szemébe kellett ám nézni ilyenkor! Hogy utána jöjjön az emlékeztető-émlékező beszélgetések sora, néha egy-egy helyi tárlatvezetéssel párosulva.

A szokásos, meghívóinknak szánt könyvadományainkat – köztük a karácsonykor piacra kerülő *Utunk Évkönyvünkkel* – Nagyenyeden a kollégium épületében székelő „állami” doku-

Az évente megjelenő irodalmi

kiadvány kipróbált cégérén
a hajlékony pozitív formákra
és negatív fehér kísérőikre bízunk
a lángolást. Míg a könyvkiadó
védjegye csak alapként igényelte
a semleges fehér mezőt,
ez a grafikai fogalmazvány talán
nem is tudna létezni a képszerűen
kivágott háttér nélkül, mert
a felületen hullámozó szürke
részekről nehéz lenne eldönteni,
hogy a szárny vagy a háttér
darabjai-e. Ez a váltakozó szürke-
fekete formajáték csak úgy
jöhetett létre, hogy a pozitív
formák rajzolása közben különös
gonddal figyeltünk a fehérek
alakjára is. Ha a pegazus
embléma jellegű motívuma nem
foltszerű tömegével, hanem
vonalas rajzával íródik a felületre,
a kívánt hatást egy szöveggel
komponált lapon csak
felnagyított részletével érheti el,
innen pedig már csak
egy lépés a nyomdatechnika
újszerű igénybevétele, amely
különleges felületfaktúrát
és a rajz vonalának
gazdagodását eredményezi.

UTUNK ÉVKÖNYV

[*Műhely*]

mentációs könyvtár halk szavú igazgatójának, a tudós történész Borbáth Károlynak nyújtottuk át. Ő majd oda irányítja, ahol szükség leszen rájuk... Megvolt ennek a „figyelmességnek” is az oka-foka, és nem csupán azért, mert Borbáth Károly kisebbségtörténeti közleményei főként kolozsvári folyóiratokban, lapokban (leginkább a *Korunkban*, ritkábban az *Utunkban*) láttak napvilágot. Mindannyian titokként kezeltük (lehet, valakik nem), hogy a mi prózaíró Szabó Gyulánk hatkötetes történelmi esszéregényéhez, a *Sátán labdáíhoz* bizony könyvtárigazgató barátunk – iskolatársak voltak Székelykeresztúron – szolgáltatta, hordozgatta (mondjuk ki: csente) át Nagyenyedről Kolozsvárra holmi hátizsákokban a Bethlen-gimnázium könyvtárában még fellelhető „bibliográfiát”, hétepcsét alatt őrzött kiadványritkaságokat, levéltári forrásokat. Az akkori erdélyi utazgatások balkáni volta miatt persze egy-egy tordai „pihenő” közbeiktatásával. (A kincseit naponta el-elhullajtó Kincses Városba igyekvő Borbáth gyakran mihozzánk, a vár alatti Oltului – volt Kis utca 70-be csöngetett be... Apósom, enyedi születésű lévén, földijeként üdvözölte a „könyves Embert”, mi meg rengeteg közös témát „dumálhattunk” át hajnalokba torkolló búslakodásainknak köszönhetően. Akkor még sejtteni sem sejtettük – ma már tudjuk –, hogy valaki a mi nagyenyedi barátunk tordai lépéseit is követte...)²

Fontosnak tartom, hogy itt megjegyezzem, évkönyvünk sajátosan „utunkos” grafikai küllemét, európai mércével mérhető „erdélyiségét” negyedszázadon át természetesen Árkossy István, lapunk grafikai szerkesztője jegyezte – még akkor is, ha kiadványunk borítóját a Kriterion-könyvek arculatát 1967-től döntően meghatározó Deák Ferenc munkája (a humán művészetek emblematikus szárnyas pegazusát ábrázoló rajza) ékesítette. Jó két évtizedet megélt évkönyvünk az erdélyi iskolák magyar szakos tanárainak (is) örökös karácsonyi ajándéka lett; egy idő után aztán Európa magyar kultúránkban járatos nagyságai is karácsonyfájuk alá helyezhették – szerkesztőségünk és a Román Írószövetség ajándékaiként. Román postán érkező erdélyi magyar angyalfiaként „tündökölhettünk” társlapok és szerzőtársak íróasztalán Budapesttől Chicagóig, Szabadkától Pozsonyig, Krakkótól Rómaig. Igaz, az akkori idők Román Írószövetsége pénztárcáját érintő akciónak volt némi „megtervezett propagandaíze a nagyvilág felé”, s nem is kevés, de itthon, szerte a redakciókban, könyvkiadóknál meg lapoknál, csak a ma születettet ha érdekelték a kötelezően elsőoldalas vezércikkek, vezérillusztrációk! Baráti heccelődésekkor bizony föl-fölhánytorgattuk könyvkiadós kollégáinknak – Bálint Lajosnak, Dávid Gyulának, Deák Ferencnek, Jancsik Pálnak (akik egyébként rendszerint jelen voltak az *Utunk* oldalain, ki-ki a maga műfajában) –, hogy biza’, nektek nem kell naponta a cenzor plajbászmozgását lesni!”...³

Mint eddig valahányszor, irodalmi kiruccanásunk zárásaként ezúttal is Nagyenyed már-már „házi” költőjének, Európa-hírű borszakértőjének, Csávossy György professzornak a borpin-céjében „vontuk le a konzekvenciákat”. Néhány mohó borkóstoló kortyocska után mintha Borbáth Károly is felbátorodott volna. Vajon könyveink remek ismerői is olykor boroshordók közelében kapnák vissza önnön hangjukat?

„Ritkulnak könyvespolcaink. Hallgatnak ólomorgonáink!” – fordult, mintha koccintana, Lászlóffy Aladárhoz.

Hogy voltaképpen mire is utalt a pár év múlva már halott Borbáth Károly barátunk,⁴ azt csak hazaútban tudtam meg. A Létom-tetőn, valahol a bágyoni poros bekötőút közelében, ahonnan már a Tordai Hasadékot és a papköltő Balázs Ferenc⁵ faluját, Mészkitől jól be lehetett látni: Lászlóffy Ali kézzel befirkált-berajzolt irkalapot nyújtott át nekem, rajta egy majdnem kész verssel. *Mert hogy nem volt Őneki címe!* Címmel és a hírneves nyomdászmaster Molnár Józsefnek szóló dedikációval Aladár mintha később látta volna el szépséges sorait...

Ólomorgona

Molnár Józsefnek

*A könyvsajtó – az ólomorgona
az emlékezet zengő otthona:
billentyűinek ólomnyomain
a bibliák, a bölcsesség s a kín
ó mennyi mestert éltetett s megölt,
míg lassan megtelt könyvvel is a Föld.*

*A Tótfalusi ólomnyomain
jutottál hozzánk szó-szüretre, im
most megmutatják az ólomnyomok,
hogy szőlőt és betűt termő homok,
de nem lakatlan, nem kietlen még
e tájakon se ház, se föld, se ég.*

*Ez itt a ház, a rég megálmodott
már tied is: második otthonod,
hová most élő szellemed vezet
a fakilincsig egy szellemkezet,
s kik itt belépünk, lelkünkben a tér
a nagy idővel újra összeér.*

*Mindenki Bach, ki még nagyon remél
az összhangzásban, s végig érte él;
még zengenek a nagyvilágon át
a hangtalan: az ólomorgonák,
de jóslják, hogy agyimosás-özön
s a Gutenberg-galaxis vége jön,
halk gombnyomásra csattanó terek
s kivesznek mind a mesteremberek...*

*Erdély széle s a puszta összeér:
még süt a nap, de holnap itt a déj,
ki tudja, nem rejt majd mint kunbalom
mindent, mi volt a kultúrunalom,
egy vak jövő, mit némán, süketen
népesít be vagy százharminc elem.*

*Jöhet idő, hogy kinn a nyelv alatt
elfogy az ösvény, palló beszakad,
a magán-hangzó magyar szavak
elkeveredve mássalhangzanak;
jöhet Heródes-karácsony, lebet
legyilkolni a gyermek-könyveket.*

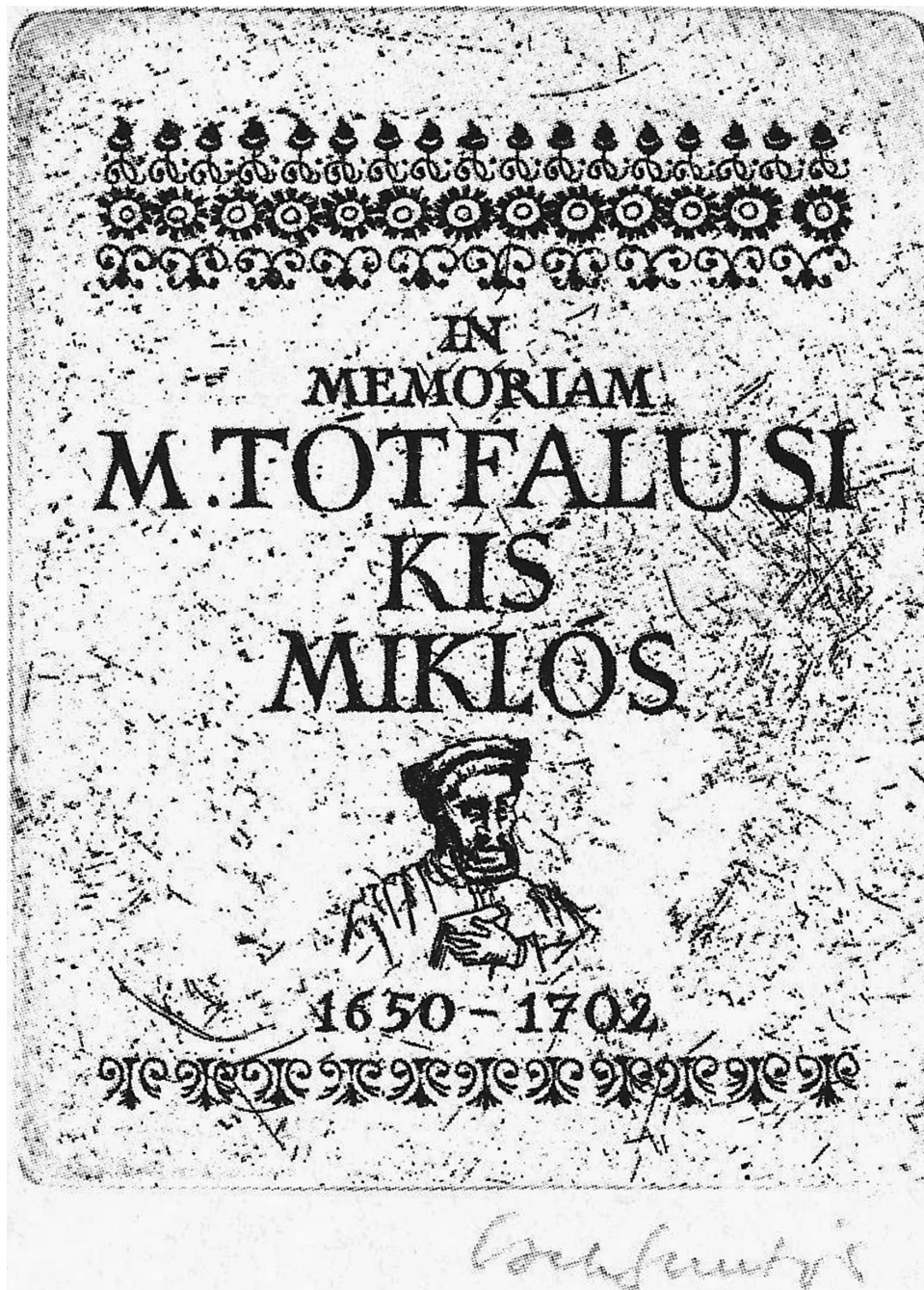
*De minden könyvet, minden szót soba.
Erre volt jó az ólomorgona.*

* * *

[*Műhely*]

Nagyenyedi könyves kirajzásunk két másik, különös és rendkívül kellemes hozadéka számomra részben szülőfalummal, Bágyonnal kapcsolatos. És úgyszintén a mindent másnál pontosabban ismerő Borbáthnak köszönhetően.

Emelkedett volt már hangulatunk a pince kőboltzata alatt, amikor a csapokkal bíbelődő Csávossy Gyuri – valószínűleg a nyakas nagyenyedi református presbitereket ért piszkálódó megjegyzéseim miatt (hogy ugyanis a világhírű magyar könyvnyomdászunk, Misztótfalusi

atyámuram megszegényítése⁶ a tankönyvek ingyenes szétosztása, illetve a Biblia szövegének „jobbítása” miatti térdre kényszerítése, és épp itt, Nagyenyeden, a fejedelmi oskolavárosban, bizony nem csupán könyv, hanem helyrehozhatatlan iskola- és kultúraellenes cselekedet volt!) – ildomosabbnak látta, ha témát vált. És váltott:

– Azért a kuruc–labanc világ sem volt itt kesztyűskezű... – kopogtatta meg az egyik hordó penészes dongáját –, a Jókai megírta „két-fűzfás” diákjaink ilyen ajtóval nyitható boroshordókba rejtették volt el a Kollégium féltett kincseit, stipendiumnak szánt pénzt, kézzel másolt aranyozott krónikákat, graduálékat... meglehet, hogy azokat a Bibliákat is, amelyekre ezek a szerencsétlen presbiterek felesküdték... Igen ám, de a mindég lődörgő kulcsos ember, egy oláhfalusi portás, kikottyantotta a titkot a labancoknak, a bruderek pedig fölrobbantották az egész pincét. Napokig jártak ide a szomszédos porták kutyái bort lefetyelni...

– Majd’ száz év múlva aztán a bágyoni székely katonaság segítségére szorult nem csupán a fejedelmi skóla, hanem a lángokban álló város is felkoncolt utcasoraival... – nézett rám Borbáth, és hozzám sutyorgott: majd odakinn elmondja nekem szánt történetét.

És elmondta: a szülőfalumban Mária Terézia parancsára berendezkedett „székely katonaság”, a II. Székely Lovas Eskadron egyik tisztjéhez, bizonyos Székely Józsefhez 1849 valamelyik fekete vasárnapján (egyébként a huszárok vasárnapi olvasóköreit is ő vezette, mondják, járatos volt a versírásban is – nem csoda, így a fáma, hiszen Nagyenyed kollégiumi padjait koptatta) segélyért könyörgő kollégista érkezett derékig könyvekkel megrakott parasztszekéren. Istent ha hisznek, igyekezzenek az égő Enyedre, hogy a még életben levő népséget és épségben maradt iskolakönyvtárat, iskolanyomdát megmenthessék... Pillanatok múlva bágyoni huszárjaink vágatában hagyták el a füves Rácsujt (a Reit Schule „bágyonított” változatát ma is őrzi ez a határrész!), hogy az est sötét égi boglyái védelmében a feldühödött hegyi mócok kaszáitól, sarlóitól megszabadult gyermekekkel, könyvek sokaságával rakott szekerekkel visszaérjenek.

Szinte hihetetlen volt számomra barátunk története. *Kések ideje* című regényem – részben e véres eseményt is érintve – később meg is jelent, borítóján Árkossy István gyönyörű, viaskodó lovakat ábrázoló tusrájzával.

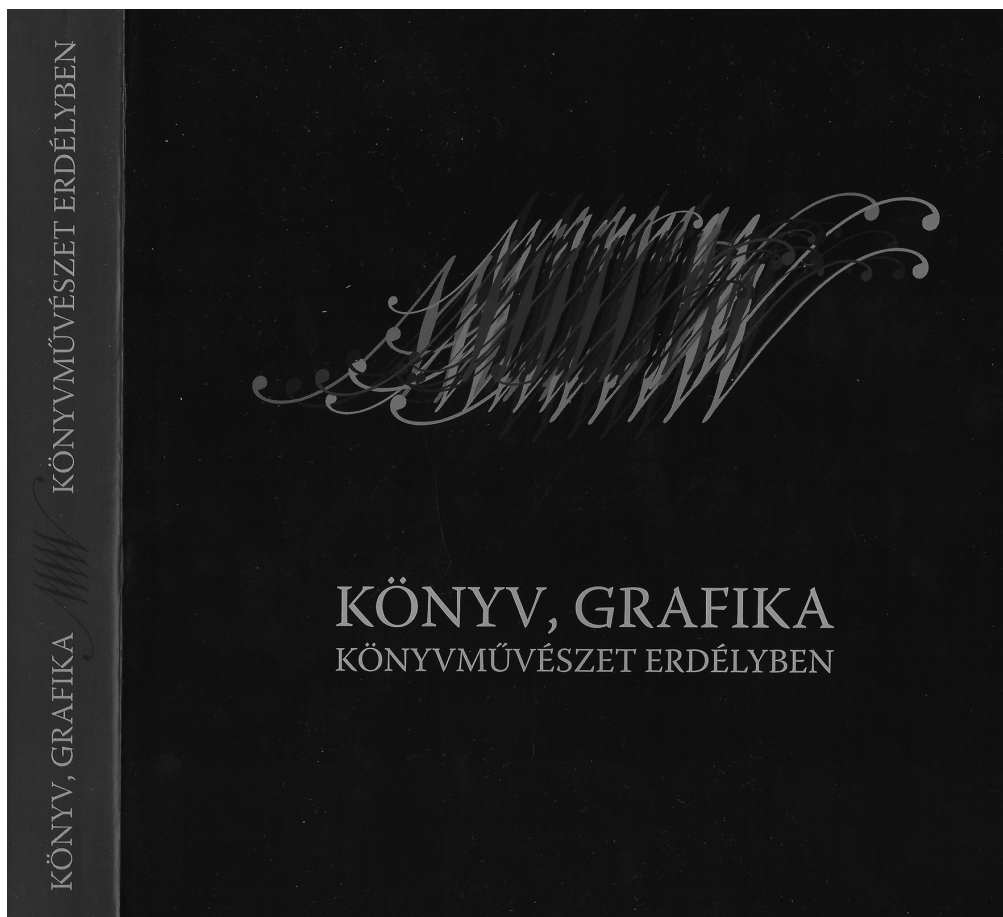
Kedvenc kötetem ma is ama igazságnak az egyetlen példára is alkalmazható bizonyítéka, amelyet a Kriterion Kiadónál (a Téka-sorozat darabjaként) 1971-ben napvilágot látott Richard de Bury-könyv, a *Philobiblon* bevezető tanulmányában Jakó Zsigmond professzor megfogalmazott. E szerint az 1867 utáni európai és magyar közművelődésben beálló változásnak, megújulásnak az egyik legfontosabb eleme az, hogy az *írás alapuló* (tehát a középkori egyházi irodalomból átörökölt) kultúrát kiegészítette a *képen, rajzon*, látványelemeken nyugvó (az ipari forradalom eredményeit esztétikailag is többletté tevő) modern kultúra.

Kétségtelen, Misztótfalusi (vagy Tótfalusi) Kis Miklós „ólomorgonájának” ebben felbecsülhetetlen érdeme és az erdélyi könyves emberek gerincét mindmáig erősítő hatásai vannak. A Trianont követő majd’ egy évszázadnyi időszak nyomdászatban, szerkesztésben, rajz- és könyvtálalási kultúránkban hozott eredményeit számba véve, hozzá kell tennem, hogy igenis, felbecsülhetetlen érdemei vannak könyvművészetünk erdélyi fővárosának, Kolozsvárnak is.

Jó egy éve asztalunkon időz, napi fel-fellapozásokra, bele-beleolvasásokra várva, a Kántor Lajos szerkesztette hatalmas kultúrtörténeti kiadvány, a *Könyv, grafika. Könyvművészet Erdélyben* (Kolozsvár, 2011, Korunk-Komp-Press Kiadó. Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér. Felelős szerkesztő: Balázs Imre József).

Úgy tűnik, a Balázs Ferencék 1923-as antológiája, a Kós Károly keze nyomát (is) őrző *Tizenegyek*, a Sztánán napvilágot látott *Erdély kövei*, majd az Erdélyi Szépművéses Céh megannyi – Kós Károly, Buday György, Gy. Szabó Béla, Bánffy Miklós vagy Tassy Demian illusztrálta – kiadványa után szakmai kvalitásaiban fontosabb és alaposabb munka ennél mind a mai napig nem látott napvilágot.

[Műhely]

Nagy erénye Kántor Lajos könyvének, hogy az erdélyi könyvillusztrátorok nagy „szépműves céhének” nemzedéke mellett méltó helyet jelöl ki a ’60-’70-’80-as évek Kriterion-, illetve az 1989 utáni fiatal erdélyi illusztrátor-évjáratok tagjainak. A kötet azt az erdélyi könyvgrafikus vonulatot, iskolát hozza emberközelbe, amelyet nagyjából Tóth Samu,⁷ az Erdélyben könyvkiadási „iskolát” teremtő, Tordán született mester zenije indít el, majd az ő és társai tanítványai – akik később a *Kriterion Könyvkiadó*, illetve az *Utunk* szerkesztőségében vittek tökélyre kiváló szakmai tudásuknak köszönhetően. És ami nem elhanyagolandó: a korszak nem épp magyar kultúrát-kezelő hangulatához mérten magas erkölcsi hitellel is. Deák Ferenc és Árkossy István mellett Cseh Gusztávra, Tóth Lászlóra, Plugor Sándorra, Paulovics Lászlóra, Baász Imrére, Bardócz Lajosra gondolunk. Érthető, hogy e méltatássorozatban a Kriterion Könyvkiadó könyvszerkesztő és könyvillusztráló nagyságai külön helyet foglalnak el. (Talán egy következő antológiában más könyvműhelyekre is jut a méltató odafigyelésből... Voltak erre már kísérletek.)

„Ennek a most elkészült kötetnek a szerkesztője – összegez utószavában Kántor Lajos – még tartozik egy-két vallomással. Nem tagadhatja például elfogultságát azok iránt, akik saját könyveinek képi megjelenítését döntő módon segítették [...] A tartozásnak – nagy mértékben a *Korunk* tartozásának – csökkentése reményében Deák Ferenc 75. születésnapjára szerettünk volna (a csíkszeredai Alutusz és a szegedi Mozaik Kiadóval együtt) egy emlékező könyvecskét átnyújtani az utóbbi években Szegeden élő barátunknak. [...] De az akkor elvetélt kezdeményből kinőtt egy új terv, az erdélyi könyvművészet Deák-korszakának körüljárása.”

[106]

HITEL

És gyönyörűen meg is valósult! Mit tehet mindehhez e könyv nagyság kézbe vételét sürgető íróember, aki maga is szerény szemtanúja volt e korszak könyves eseményeinek Erdélyben, Kolozsváron és szerte az otthoni szépségteremtő városokban? Köszönetet mond, valahogy úgy, ahogyan a pesti kritikus Szontagh Gusztáv tette egykoron, Jósika *Abafjáról* szólván: *Uraim, le a kalapokkal!*

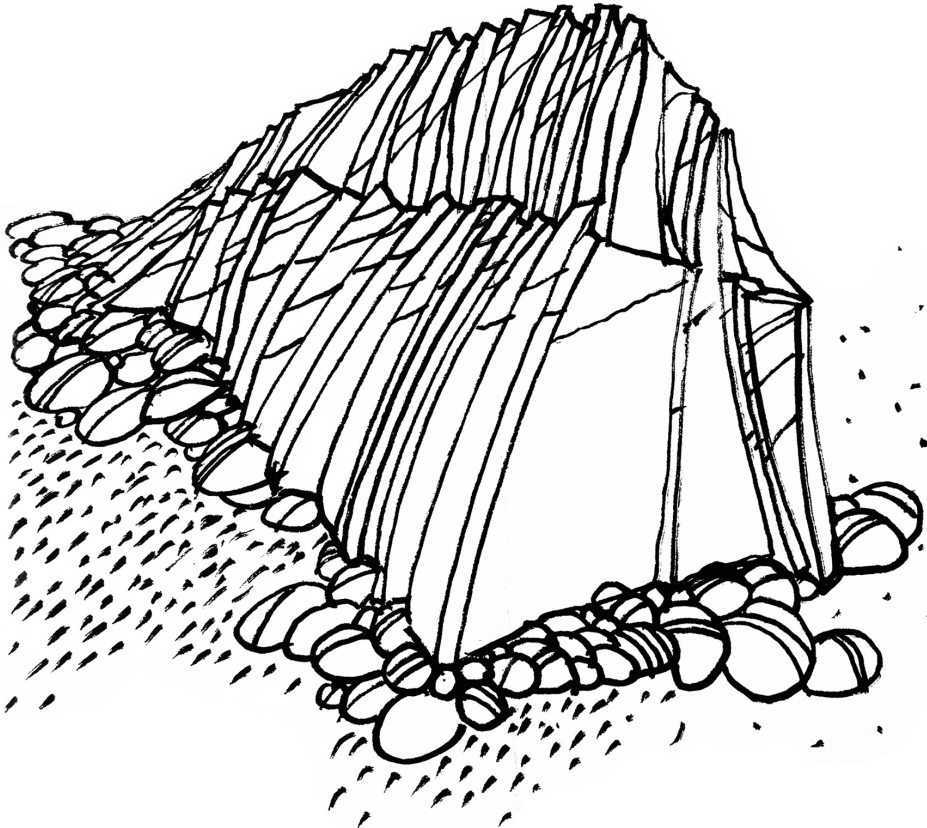
J E G Y Z E T E K

- 1 Dávid Gyula írja az „ütünkös” írásokat tartalmazó kötet utószavában: „Bajor Andor életművének egyedülálló egysége az *Ütünk* [...] több mint egy negyedszázadon át, 1956-tól 1984-ig egy maga kialakította fóruma volt a diktatúra-korabeli romániai magyar irodalomnak azáltal, hogy a kolozsvári *Utunk* – többnyire – szilveszteri számaiban rendszeresen felkereste a Tisztelt Olvasót, s görbe tükrében felmutatta neki világunknak azt a képét, amelyben a torzságokat megszenvedő írónak és az Olvasónak is élnie (élnünk) adatott” (Bajor Andor: *Ütünk*. Kolozsvár, 2000, Glória Kiadó, 517).
- 2 „Itt, a kisvárosban aztán bőségesen foglalkoztak a nagy tudású könyvtárossal: 25 fedőneves informátort szerveztek be, továbbá hármat Kolozsvárról, hatot Torockószentgyörgyről, kettőt Aradról és egyet Tordáról” – írja Bakó Botond, a vargasi iskolaigazgató Szécsi Antal könyvének enyedi bemutatójáról szóló cikkében (Nagyenyed – Besűgói jelentések dr. Borbáth Károly történésről. *Szabadság*, 2011. március 29.).
- 3 Hogy mennyire nem volt igazunk, rendre megtudhattuk. Dávid Gyula írása (Lásd Deák Ferenc a Kritérium könyvgrafikus asztalánál. Könyv, grafika, 33. old.) Kallós Zoltán kötetei védőborítóinak kálváriás kudarc történeteiről számol be. De magam is szembesültem az „illusztrátor szájon vágásával”: 1976-os Forrás-kötetem borítójára Plugor Sándor tusráját választottam (PS-vel 1959-ben együtt indultunk az *Utunk* diákkörünknek szánt különszámában) – sötét háttérben kéziratcsavarékokat tart vicsorgó fogai közt egy iramodni kész farkas... A kiadóvezető Domokos Géza és a könyvszerkesztő Csiki László által is elfogadott illusztráció megjelentetéséhez a bukaresti cenzor nem adta kézjegyet! Deák Ferenc és Bálint Lajos jóvoltából így került verseskötetem borítójára Gergely István végvári dalnokokat ábrázoló kispasztikája. (Úgy tűnik, a könyvillusztrátorok istene mellém állt: valamennyi ezt követő kötetem borítóját későbbi kollégám és barátom, Árkossy István tervezte és készítette, aki már a képcenzorok „szitáján is átlátott”).
- 4 Borbáth Károly (1931–1980) Vargason született. A székelykeresztúri unitárius gimnáziumban érettségizett Szabó Gyula író iskolatársaként. Történelem szakos tanári diplomát a kolozsvári Victor Babeş egyetemen szerzett 1954-ben. Négyéves tanulmányútján kandidátusi fokozatot szerzett középkori történelemből. Hazatérése után – Kelemen Lajos történész-levéltáros támogatásával – a Bolyai Tudományegyetemen kapott tanársegédi kinevezést. 1968-tól 1977-ig a Bethlen-könyvtár igazgatója. A szekuritáé megfigyeléseit követően 1977-ben távoznia kellett Nagyenyedről. Egy évet Torockószentgyörgyön, 1978-tól Vargason tanított 1980-ban máig titokzatos körülmények között bekövetkezett haláláig.
- 5 Balázs Ferenc (1901–1937) és tíz erdélyi író társa – köztük Jancsó Béla, Kacsó Sándor, Kemény János, Tamási Áron – az 1923-ban megjelent *Tizenegyek* antológiával voltaképpen a magára maradt erdélyi magyarság kulturális újrászerveződése szükségszerűségének a megfogalmazói. A vidékké és kisebbségé süllyesztett hajdani erdélyi „székekben” élő magyarság szellemi-anyagi életének nemzeti szinten való tartását tűzik ki életcélul. Világjáró útjáról hazatérve (útikönyve: *Bejáróm a kerek világot*), az aranyosszéki Mészkon lelkész, éli „szép apostoli életét”, itt kezd bele vidékfejlesztő elképzelései megvalósításába (erről szól szociográfiája, a Tordán megjelent *Rög alatt*). Templomot épít, templombelsőt „illusztrál” (hogy témánknál, a rajzzal megtámasztott MŰ-nél maradjunk), ami tán érthető is, hiszen a templom-újjáépítést annak a Debreczeni Lászlónak a tervei alapján végzik, aki egymaga építészként és grafikusként is hírnevet szerzett – Kós Károly méltó társaként.
- 6 Tótfalusi Kis Miklós (1650–1702), aki Enyeden végezte tanulmányait, szövegfilológiai, illetve nyomda-technikai jobbtításokat végzett 1685-ös, Amszterdamban megjelentetett bibliakiadásában. Innen származnak a Kolozsvárra visszatelepedett nyomdász-mesterrel szemben jelentkező aggályok. Igaz, Erdély még szabad volt, amikor Misztótfalusi, a fogarasi oskolamester – püspöki megbízólevéllel – Hollandia felé veszi útját. Visszatértekor már erős a Habsburg nyomás, Erdélyt már osztrák tartományként kezelik,

[*Műhely*]

sem vidéknek szánt magyar tankönyvekre, sem a világszinten nyomtatott Bibliára nincs már szüksége a hivatalosságnak. Tótfalusi szövegmodosításait eretnekségnek minősítik. Európa legnagyobb könyves emberének védekeznie kell: megírja a *Maga Mentsége* (1698) c. vitairatát, amelyben a nagyvilág előtt leplezi a nemzeti kultúrával szembeszegülő kicsinyes, idegen zsoldban levő egyházi hatalmasságokat. Eredmény? Az 1698. június 11-ei nagyenyedi zsinaton nyilvánosan bocsánatot kell kérnie, térden állva az „érintett” professzoroktól, egyházi főemberektől. Könyvének fellelhető példányait bezúzzák, talán üres boroshordóba gyűjtik, hogy elégethessék.

- 7 Tóth Samu (Torda, 1918 – Kolozsvár, 1967) – nyomdászati szakíró, könyvtervező. A *Termés* és a *Március* c. folyóiratok műszaki szerkesztője, majd a háború után a Józsa Béla Athenaeum könyvkiadói részlegét vezeti, miközben megszervezi az 1946-ban indult *Utunk* adminisztrációját és terjesztését is. Nevéhez több kolozsvári könyvkiadó (Állami Könyvkiadó, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, Tudományos Könyvkiadó, Akadémiai Könyvkiadó, Ifjúsági Könyvkiadó) beindítása és továbbfejlesztése fűződik. Nem elhanyagolandó érdeme, hogy az erdélyi könyvművészet „vonzáskörébe csábította” a Kolozsvárt végző tehetséges grafikusokat – Árkossy Istvánt, Plugor Sándort –, akik a '70-es években valósággal megújítják a romániai magyar könyvgrafikát. Méltatói megjegyzik: „Ómellette indult el könyvtervezői pályáján Deák Ferenc s a műszaki szerkesztőként maga mellé nevelt Bálint Lajos.” Főművében – *A nyomtatott betű*. Benkő Samu előszavával. Bukarest, 1969 – évtizedes könyvtervezői tapasztalatait összegzi, amely mindmáig kikerülhetetlen forrásmű.

BÁGYONI SZABÓ ISTVÁN (1941) költő, író, műfordító. Kolozsváron szerzett tanári diplomát. 1989-ben áttelepült Budapestre. Utóbbi kötete: *Az idő festett orcái*. Esszék, beszélgetések, jegyzetek (2010).